

NÉPEK HAZÁJA, DUNATÁJ . . .

BURÁNY NÁNDOR

Régóta csodálom Vukot, Vuk Stefan Karadžićot. Nem az iskolában, nem a középiskolában tanultak alapján szerettem meg, inkább később, jóval az érettségi után az életművével való többé-kevésbé véletlenszerű találkozások eredményeként. Az idén, szeptember közepén elmentem a már hagyományossá vált tršići Vuk-ünnepségekre (Vukov sabor). Köztudomású, hogy itt, Tršićen született a nagy irodalmár, gyűjtő, utazó és hazafi, lelkes korának talán leglelkesebb embere, aki fél lábbal is összejárta az akkor művelt Európát. Nem idegenforgalmi érdekeségeket keresett, nem is a valuta-napidíjakkért ment, a tudományyszomja vitte, s — azt hiszem — valami kimondhatatlan és megfoghatatlan hazafiúi érzés, hogy népéről, népe kulturális értékeiről hírt adva a művelt Európának, felhívja a figyelmet, s ezzel is segítsen a török rab-ságban annyit szenvedett szerb népnek.

Azt hiszem, kimondhatatlanul sokat segített!

Nem mondta ezt nekem senki, nem akartak róla mindenáron meggyőzni, sem tudósok, sem barátok, egyszerűen így érzem, ezt vallom, erről győződtem meg annak alapján, amit megtudtam róla.

Ez a meggyőződés és a belőle adódó csodálat vezetett el Tršićre.

Láttam a szülőházat, nagy tömeg, hosszú sor állt persze a ház előtt, egy kicsi ajtón 3—4-es csoportokban engedtek be, aztán ugyan így ki a kicsi házból. Alig van itt látnivaló. S a ház sem az eredeti már. Nem egy háború viharzott végig azóta ezen a tájon, akármilyen kemény sziklából épült volna is, százszor lerombolták volna a hadakozásokban. Néhány évtizeddel ezelőtt építették föl a házat. Loznicától, a gyorsan fejlődő, iparosodó Drina-parti városkától kiépítették a faluig az aszfaltos utat, s ahogy megérkeztünk, annyi autó állt már az út melletti parkolóhelynek átalakított réteken, s még utánunk is olyan hosszú sorok jöttek, hogy nem tudom, van-e még országos rendezvény, ahova ennyi gépkocsi meg autóbusz összefut.

Rengeteg fiatal és nagyon sok felnőtt, az ország legkülönbözőbb részeiből összefutott gépkocsikkal. S aztán: az út végén, egy hegykoszorúval körülvett völgykatlanban fölállított színpad, ünnepi emelvény, előtte meg félkör alakban a hegyoldalon — talán az ország legnagyobb nézőtere — töméntelen ember várja a kellemes nyárutói dél-előtt napsütésében, hogy megkezdődjön az ünnepi műsor. Mikrofon, hangszórók. Egy méltatás Vukról. Aztán jeles művészek lépnek fel. Szavalatok, operariák . . . Senkit sem zavar, hogy odébb a sátrakban sütik a malacot meg a bárányt, itt szőlőt, amott emléktárgyakat árulnak, megint másutt Vuk műveit, fényképeit . . .

Persze, teljesen mellékes lehet, hogy én személy szerint örültem, hogy eljöttem, hogy ez az ünnepség így sikerült, s hogy láttam, ez a találkozó évről évre sikeresebb, s a jövőben még sokkal nagyszerűbb is lehet, mondom, lehet, hogy ez mellékes, de le kell írnom, el kell mondanom, mert azt hiszem, mindannyian így éreztük, s mert így kell, hogy érezze mindenki, aki ismeri és értékeli Vuk Karadžić életművét, aki képes arra, hogy megbecsülje az emberi kultúra megteremtőinek teljesítményeit.

Azt hiszem, nincs ma olyan ember, függetlenül attól, milyen nemzetiségű, olyan tudós, aki vitatná a tršići pásztorgyerekből lett nyelvész és... és... (nem is tudom, milyen minőségben szerzett magának nagyobb érdemeket) munkásságának roppant jelentőségét.

Ezek a gondolatok most nem annyira a Vuk-ünnepség kapcsán kívánkoznak papírra, inkább a Letopis (a Matica Srpska folyóirata) augusztus—szeptemberi kettős számát olvasva jutottak eszembe. Boško Petrović terjedelmesebb prózai írása és egy, a XVIII. század szerb történelmével foglalkozó szöveg, illetve egy erre vonatkozó szemlélet kifejtése —, ez a két írás kellette fel figyelmemet a folyóirat e számában. Lényegében mindkettő a szerbek múltjával foglalkozik, a maga módján ennek a múltnak világítja meg egy-egy mozzanatát. Persze, az egyik a széppróza, a másik az értekező próza műfajához tartozik.

A XVIII. század szerb történelméről kifejtett szemlélet érdekes olvasmány, szerzője megpróbál a már ismert tények és megállapítások mellett újabb értéktételeket is leszögezni. S éppen itt jelentkeznek a problémák, azaz éppen az új megállapítások vetik fel a kérdéseket, amelyek eleve gyanút kelthetnek az olvasóban. Elkérülhetetlenül jelentkezik ugyanis a bizalmatlanság érzése az olyan megállapításoknál, mint az alábbi: „A szerbek jelenléte a Duna mentén, már az 1690-beli nagy vándorlás előtt is, olyannyira szemmel látható, hogy megengedi a következtetést: a vándorlás okozta változás mindenekelőtt abban volt, hogy új urat és ezzel együtt új jogi státust szereztek. Addigi mozgalmak, amelyek sejteni engedik a tömegek erejét; kiemelkedő főuraik, akik átmentették és a döntő pillanatig, 1690-ig, megőrizték a Nemanjićok államának eszméjét és egyes formáit; az egész terület benépesítése egyházi, templomi erődökkel olyannyira, hogy a Fruška Gora valószínű szerb Sveta Gora szerepét és tekintélyét kapja; a folyók és végtelenbe nyúló holtágaiuk, mocsaraik átváltoztatása a szerb sajkások szabad területévé, amely mint történelmi jelenség a kozákokhoz vagy uszkokokhoz teszi őket hasonlókká; a levantei csarsik kirajzása a török hatalom évszázadaiból, miáltal az örményekkel, görögökkel és cinárokkal együtt a szerbek elsőként lesznek és gyakran mindvégig megmaradnak a Habsburg-monarchia e részének leghaladóbb polgársága; a szerb vitézi, illetve népi énekmód epicentrumainak létrejötte Erdélytől Szerémségig s a kitaró munkálkodás a szóhadgyományokkal mind mélyebben átitatott krónikás történetíráson; — mindez, egész sor egyéb részlettel egyetemben, felfedi az északi és déli szerb területek többszörösen megalapozott egységét, mind a török birodalom, mind pedig a peći pátriárkaság keretében. A XVII. század vége és a XVIII. század kezdete, amely megosztotta ezeket a területeket Ausztria és Törökország között, a folyókkal vonva határt közöttük, valójában az új szerb vándorlások és az új privilégiumok által csak újabb erőteljes serkentést adott annak, ami már addig is létezett. Az akkor bekövetkezett

változások nem is nyerhettek volna olyan messzemenő fontosságot, ha nem egy addig is és azután is megőrzött egységű nép kebelében mennek végbe.” (Kiemelés B. N.)

Én nem vagyok történész, nem is érzem magam hivatottnak, hogy a szerzőnek fönti és egyéb megállapításaival foglalkozzam, hogy azokat vitassam, ez az írás azonban nem történelemtudományi szakfolyóiratban jelent meg, tehát elsősorban nem a tudósokhoz szól, hanem szélesebb körök érdeklődésére tart igényt, az ő szemléletükre akar hatni, tudatukat kívánja befolyásolni.

Úgy érzem, az általam kiemelt rész, elsősorban az, megkívánja, ha nem is a cáfolatot, de a vele szemben ösztönszerűen is ébredő gyanú, kétely kifejezését. Az ember egyszerűen azt kérdezi: miért van szükség ilyen megállapításokra, ilyen értéktételekre? Kinek és mit használ ez?

Tévedés ne essék: nem vonom kétségbe, hogy ezen a vidéken, amely — mint olvastuk — többszörösen megalapozott egységet képez „a déli szerb területekkel”, hogy ezen a vidéken „legelsőnek, és gyakran mindvégig” a szerb polgárság képezi a leghaladóbb erőt. Nem vonhatom kétségbe, és nem is akarom elvitatni egy néptől, hogy polgársága egy bizonyos időszakban (és mindvégig), egy adott területen (a szerző egyszer sem, még véletlenül sem említi Vajdaságot) a leghaladóbb volt a többi néphez viszonyítva, ha ugyan a szerbeken, örményeken, görögökön és cincárokon kívül egyáltalán éltek itt (a Duna mentén) más népek is. Ez ebből az írásból nem derül ki.

Azt hiszem, senki komolyan nem tagadhatja a szerb nép, az alakuló szerb polgárság roppant jelentős szerepét Vuk idején, meg az előtte levő s az utána következő időszakban is. A már világhírvé vált középkori freskóktól kezdve a későbbi századokon át, a török elnyomtatás idején is roppant szellemi értékek jöttek létre, olyan kultúra alakult ki, amely manapság is hatni képes. Ezt a kultúrát, ezeket az értékeket kell felfedni, bemutatni, s ennek alapos megismerése révén a fent idézett kategorikus megállapítások nélkül is eljutunk a szerb polgárság progresszív szerepének felismeréséig.

(Végeredményben a nemzetekkel is úgy vagyunk, mint az egyes emberekkel: hiába meséli valaki fűnek-fának, hogy ő a világ legbátrabb embere, hiába állítaná ezt magáról, ha magatartásával éppen ellenkezőleg mindenki előtt azt bizonyítja, hogy gyáva és meghunyászkodó. Viszont az is igaz, hogy ha a gyakorlatban bátor magatartást tanúsít, akkor nem is kell, hogy azt állítsa magáról, hogy bátor, mások anélkül is meggyőződnenek erről. Ha valaki — hát még ha ok nélkül! — sokat dicséri magát, akkor az eleve gyanússá válik, nem hiszünk neki egykönnyen, bizalmatlanok leszünk az állításaival szemben, esetleg ki-nevetjük.)

Valóban azt kellene elérnünk, hogy az olcsó és éppen ezért értéktelen öndicséret helyett úgy dolgozzunk, viselkedjünk, úgy viszonyuljunk másokhoz (nemcsak egyénenként, de egy-egy nép egészében is tudatosítva ezt), hogy ezzel kivívjuk a kívülállók elismerését. Ezt az elismerést, megbecsülést nem azzal érjük el, ha folyton önmagunk kiemelésével foglalkozunk. Az előbbi idézethez hasonló, hiszem, hogy már-már bántó megállapítás, és teljesen fölösleges ítélet szerintem az alábbi is: „A szerbek közös, hagyományos alapjaiban és céljaiban egységes mozgalmi a XVIII. században néhány legszembeötlőbb alap-

állású terület kiválásához vezettek. Felkelvén a török császárság ellen, amely mint történelmi anakronizmus az ősellenség szerepét játszotta, *Crna Gora és Szerbia kiemelkedett a harcban és az államiság megteremtésében.*” (Kiemelés B. N.) Kérdés, miért van szükség az ilyen, a saját nemzetünket mindenáron a többi fölé emelni kívánó kikiáltás-szerű megállapításokra? Mit szólnak ehhez például a macedónok? És, legyen, ha a szerbeknek valóban ilyen kimagasló szerepük volt a török uralom elleni harcban, ezeket elvitathatatlan történelmi tények bizonyítják, akkor miért kell ezt maguknak a szerbeknek hangoztatni, a tényeket úgysem tudja senki letagadni, miért nem elégszenek meg ezzel a sokkal értékesebb és talán objektívabbnak is hihető elismeréssel és dicsérettel, amit ezért a szerepükért a horvátok vagy a macedónok mondanak ki? Nagyszerűen hatna a fönti megállapítás, ha szerzőnk azt valamelyik horvát történésztől idézné.

Ilyenek vagyunk? Még a tudományos szemléleteinkben sem tudunk a saját nemzetünk iránt érzett elfogódottságtól és a más nemzettel szembeni előítéleteinktől szabadulni?

Sajnos, erre tanítanak bennünket, ma is, a tankönyveink. (Régóta szerettem volna már látni egy török történelemkönyvet, hogyan mutatja be, hogyan magyarázza a kosovói ütközetet vagy a mohácsi vészt. Vagy egy angol könyvet, hogy adja elő, ha egyáltalán foglalkozik vele, egy nemzeti szempontból nem érdekelt tudós.)

Ha itt segíthet valami, akkor az alighanem elsősorban a tudomány. A tények és történelmi igazságok objektív feltárásával a leghasznosabb felvilágosító munkát végezheti a nemzeti elfogultságok felszámolásában. A tudománynak aligha lehet más célja, ha valóban az, mint hogy törekszik a legszigorúbb kritériumokat is kiálló igazságok feltárására. Míhelyt valamilyen külső hatásra vagy másmilyen okból eltér ettől a feladattól, illetve ennek a megvalósításától, egyszerűen megszűnik tudomány lenni. (Számos neves tudós idevágó megállapítását idézhetnénk itt, de fölöslegesnek tűnik a bizonygatás.) Az is igaz viszont, hogy ma, a körülöttünk, a szemünk előtt levő, a tapasztalható világot, ennek az értékeit is többféleképpen magyarázzuk, értjük és értékeljük; noha tanúi vagyunk s részesei is, meggyőződhetünk igazi mivoltáról, ideológiai meg más okok hatására mégis gyakran homlokegyenest ellenkezik egymással a róla kialakított véleményünk. Hogyisne lenne akkor így egy-egy történelmi korszak, esemény megítélésénél, amelyről, amelynek releváns tulajdonságairól csak közvetett úton, megbízhatatlan forrásokból, sokszor csak következtetések és találgatások alapján szerezhethetünk tudomást. De ha így van, s a szóban forgó cikkek alighanem éppen ez az eset, akkor miért van szükség, miért kell mindenáron valamilyen sajátos megállapításokat kikonstruálni, igazságnak kikiáltani, mikor azok nem felelnek meg a tudományos igazság kritériumainak? Milyen célt szolgál konkrét esetben az a következtetésekre alapozott megállapítás, hogy a „Duna mente” egyenlő az „északi szerb területek” fogalmával, mert már régen is . . . stb. stb. Mit akar a szerző ezzel igazolni vagy bizonyítani? S kell-e egyáltalán a történelmi tényekkel, még ha tények is, valami mostanit bizonyítani? Tudjuk, hogy Muszolininak mi volt a célja, amikor hadonászva, teli torokkal kiabálta, hogy Dalmácia, a Balkán és még nem tudom, micsoda a Római Birodalomhoz tartozott, és . . .

Amde érdekes párhuzamot vonni a Letopis másik említett írása:

Boško Petrović Pevač című elbeszélése és az idézett történelmi eszmefuttatás között, noha tudjuk, hogy a két írás összehasonlítása, egymástól eltérő jellegüknél fogva, lehetetlen. Mégis idéznünk kell egy részt ebből a nagyszerű elbeszélésből, amely cselekményével, meséjével éppen abba a világba visz bennünket, amelyről, illetve amelynek új szemléletéről a történész ír. „Amikor beinvitálta, Jova gazda úgy kezelte, mint olyan embert, aki itt nagy szükségét szenved, mint *emigránst* az összes többiek között, de úgy is, mint nem közönséges egyéniséget, s talán egy kicsit úgy is, mint olyasvalakit, aki hasznára lehet, vagy máris hasznára van. Megkérdezte, akar-e enni, és amikor hajlandónak mutatkozott erre (voltaképpen mást sem akart, csak ezt), megkínálta birkapaprikával, odaiültette a zsíros, fekete ácsolt asztalhoz, amely mellett ugyanilyen padok álltak. Erős szagot árasztott a kihűlt étel és a burek a kerek tepsikben, s ha valaki megállt az utcán a szűk, légypiszkos ablakok előtt, az egész műhely meglódult: a falak, a pult... Tulajdonképpen Karlócán élt, sok más *szerbiai menekülttel* együtt, ott volt az egész társasága. Ott kezdte újra régi és egyedüli mesterségét, amit még Szerbiából hozott magával, a sókereskedést, amihez kiválóan értett, és ott voltak kapcsolatai is, amelyeknek révén meg akart kapaszkodni *itt, ebben az idegen világban*, ebben a váratlan nagy nyomorúságban és súlyos harcban.”

Az író leírja azt a világot, élethűen megeleveníti azt a légkört, amelyben a török elől menekülő szerbek itt éltek. Több helyen említi, hogy emigránsoknak érezték itt magukat, idegennek érezték ezt a világot. Igaz, egy helyen így töpreng a hőseivel:

„Mert az csakugyan más volt, de nem itt volt és minek mesélje most itt, ahol minden másképpen van, habár ez a világ is szerbnek nevezhető: ez a piac, a püspök az úszató fölött, a szerb hangokon kántáló templom. Ez az egész zsúfolt, szoros és népes tarkaság. És mégis idegen, sűrű, homok-nehéz. Azt mondják, szerb. Igen. Vajon a törökök is nem így mondják-e: német Szerbia, hogy megkülönböztessék a magukétól, a töröktől? És mégis, így van-e? Szerbek-e ezek? — Éjszaka. Szűk sikátor. Óraités.” Tépelődik a főhős, s vele együtt nyilván a szerző is: „Szerbek-e ezek?” Mintha ma is élne bennünk, izgatná a képzeletünket a kérdés: milyen volt, kié volt ez a föld, ez a táj száz vagy kétszáz évvel ezelőtt?

Kíváncsian és érdeklődéssel olvastam Boško Petrović írását, egy, általam eddig hiányosan ismert világot tárt elém, úgy érzem művészi hitelességgel. Hinnem kell azt is, hogy a dilemmái sem hamisak. Ahogy érzi, úgy írta le őket. Ilyenek vagyunk, ezek a dilemmák, nemzeti örökségünknek ezek a kérdőjelei hozzánk, szellemi fizionómiánkhoz tartoznak. Harcolunk velük, ellenük és akarva akaratlan, értjük is. Tehetünk valami mást? Biztos: emellett még valami mást is. Tehát: ezt, de nemcsak ezt. Ez nem elegendő. Az igazság iránti elkötelezettségünk többet követel tőlünk...

Hagyjuk a szólamokat, az ember mindig a saját előítéleteivel kell, hogy kezdje a leszámolást. Tisztában vagyok ennek a megállapításnak a súlyával, a belőle adódó kötelesség rám eső részével, csak ezért is született ez az írás: bánt, hogy az itt idézett és a hozzá hasonló „új” történelemszemléletet szorgalmazó cikkek az újabb előítéletek magvának elhíntésével éppenséggel megnehezíti ennek a kötelességnek a teljesítését...